

Максим Фурманюк

ПОЛІТИЧНІ ЦІННОСТІ
У ФОРМАТІ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ
ЯК СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*Стаття присвячена дослідженню ролі політичних цінностей у процесі формування державницької ідеології сучасної України. Проведено теоретичний аналіз взаємозв'язку та залежності співіснування державницької ідеології та політичних цінностей. **Ключові слова:** політичні цінності, політична культура, державна ідеологія, державницька ідеологія, ідеологія розвитку держави, українська національна ідея.*

Furmanjuk M. Political values and national ideology in format in Strategy of Modern Ukrainian Society. The article «Political values and national ideology in format in Strategy of Modern Ukrainian Society», written by Furmanjuk Maxim studies the role of political

values in the formation of national ideology of modern Ukraine. The theoretical analysis of the relationship and coexistence depends the statist ideologies and political values. Keywords: political values, political culture, state ideology, national ideology, the ideology of the state, the Ukrainian national idea.

Народ без власної ідеології — мертвий.

*Митрополит Іларіон
(XI століття)*

Актуальною проблемою ідеологічного процесу сучасної України є часткове заповнення ціннісного вакууму, який виник після краху комуністичної і націоналістичної доктрин, що передбачає системне дослідження духовних основ політики, привернення уваги широких верств громадськості до ціннісних проблем розвитку нашого суспільства і людства загалом.

На сьогодні перед українським суспільством гостро стоять проблеми досягнення суспільної згоди в царині загальнодержавних, загальнонаціональних, загальноетнічних інтересів, включаючи разом зі свободою й іншими природними правами людини, забезпечення таких історично обумовлених політичних цінностей, як цілісність держави, ідеологічна спрямованість, національна безпека, економічний добробут і конституційний порядок. Успішне розв'язання цих проблем припускає наявність визначених політичних цінностей у більшості громадян. А це означає, що виникає потреба у вивченні процесу формування політичних цінностей українців.

Актуальність дослідження політичних цінностей та їх ролі в розвитку суспільства пов'язана з тим, що жодна політична система не може нормально функціонувати без такого феномену. Світ політичного неможливо уявити собі без політичних цінностей. Із самого виникнення політика і зв'язані з нею форми прояву мали потребу в обґрунтуванні, виправданні, легітимізації.

Дослідження політичних цінностей у соціальному контексті дозволить скласти уявлення про фактори, що визначають подальші зміни політичних цінностей, що безпосередньо впливають на політичний вибір особистості.

Цінності багато в чому зумовлюють специфіку людської поведінки і вибору в сфері політики. На ціннісній основі формується ставлення особистості до політики, яке знаходить своє вираження в його чітко направлених діях.

У працях сучасних науковців досить часто бачимо дослідження політичних цінностей у контексті політичної культури. На нашу думку, розгляд політичних цінностей тільки як одної зі складових політичної культури не сприяє всебічній розробці цієї проблеми. Політичні цінності вкорінені не лише в політичну культуру населення або окремої її частини (політична культура влади чи опозиції, наприклад), а й інші форми культури — економічної, правової, моральної, релігійної, естетичної тощо.

Політичні цінності перебувають у тісному взаємозв'язку з іншими видами та формами соціальних цінностей, визначаючи потреби та інтереси. Як результат, політичні цінності є інструментом удосконалення внутрішньої та зовнішньої політики держави.

Відсутність ґрунтовної розробки поняття «політичні цінності» призводить до ряду негативних наслідків, що безпосередньо позначаються на розробці питання їх впливу на формування політичної свідомості, вибору ідей та цілей, виховання свідомих громадян в умовах сучасної України.

Метою нашої статті є визначення ролі політичних цінностей у форматі державницької ідеології та їх впливу на розвиток сучасного українського суспільства.

На сьогодні вивчення проблеми політичних цінностей у дослідженнях сучасних вчених (В. Бабкіна, С. Бульбенюка, Д. Леонтьєва, В. Корнієнка, М. Михальченка, А. Абишевої та ін.) набуло міждисциплінарного характеру, стверджується думка про потребу вивчення цінностей як результату духовної діяльності суспільства з урахуванням здобутків суміжних соціально-гуманітарних наук.

Проблеми ціннісної складової державної політики та її ідеологічного аспекту, розбудови громадянського суспільства досліджують такі науковці, як П. Сліпець, І. Кресіна, В. Андрущенко, О. Корнієвський, О. Бабкіна, М. Головатий, В. Бех та ін.

Саме поняття цінність вживається в мові багатозначно: і як вартість предмета, і як його значимість для суб'єкта, і як деяка властивість предмета поряд з іншими його властивостями, нарешті, як сам предмет, що має визначену значимість для особистості. Визначення цінності припускає розв'язання проблем про співвідношення цінностей і предметів, про природу цінностей, їх джерело, умови існування. М. Медведєв, аналізуючи співвідношення понять «цінність» і «предмет», припускає думку, що, з одного боку, цінності — це ті самі предмети і явища, з якими мають справу особистості у своїй практиці, але узяті не самі по собі, а в аспекті їхньої

значимості для особистості. З іншого боку, поняття «цінність» вживається для позначення деяких вищих принципів життя, поведінки, норм та ідеалів, до яких прагне суспільство [10, с. 10].

Отже, цінності поєднують у собі і матеріальну, і духовну складову. І це основне, що варто враховувати, визначаючи поняття «цінності».

Цінність — це те, що має значення для суб'єкта. Розуміння і вибір цінностей має однобічний (суб'єктивний) характер і залежить від індивіда. У центрі розуміння цінностей знаходиться ціннісне ставлення особистості до світу. Воно може визначатися або «предметними цінностями» (предмети матеріальної і духовної діяльності особистостей, суспільні відносини, природні явища і т.д.), або «суб'єктивними цінностями» (установки, оцінки, вимоги і т.д.). Однак варто визнати і те, що деякі духовні цінності є загальними для всіх і основні оцінки залишаються в принципі незмінними [4, с. 18].

Політичні цінності — це індивідуальна реальність, тому що вони ототожнюються із суб'єктивною значимістю, і їхній особливий статус задається винятково індивідуальною свідомістю, що діє. Не можна не погодитися з думкою М. Бахтіна, що «усяка загальнозначуща цінність стає дійсно значимою тільки в індивідуальному контексті» [1, с. 108].

Культурно-духовні і політичні цінності знаходять самостійне значення і незалежність від економічних розрахунків. В ієрархії цінностей різних суб'єктів усе більш на перший план виходять цінності свободи, незалежності, участі в прийнятті рішень, здібності або можливість впливати на суспільні справи, тобто питання, що мають відношення до влади. Саме відчуття можливості впливати на політичну ситуацію є дуже важливою і необхідною умовою комфортного і повноцінного існування громадянина, який відчуває себе частиною держави.

На думку російського науковця М. Ільїна, сама можливість політичної дії визначається відчуттям громадянської гідності — сприйняття себе як цінності, як благої і необхідної сили. І навпаки, саме з приниженням громадської гідності починається заперечення, відмова від політики, тому громадянин позбавлений цього відчуття — політично недієздатний, а народ приречений на тяжкі історичні випробування і приниження [5, с. 32].

Політичні цінності мотивують, направляють і обґрунтовують дію суб'єктів політики, відбивають стан, потреби і перспективи розвитку суспільства, його основних соціальних груп. Вони можуть

сприяти розвиткові в суспільстві як інтеграційних, так і дезінтеграційних процесів, допомагаючи особистостям і соціальним спільнотам здійснювати вибір своєї поведінки або ускладнюючи його.

Система політичних цінностей утворює у суспільстві стрижень політичної культури, який має зворотний вплив на соціальні інтереси і потреби, виступає найважливішим мотиватором політичної поведінки соціальних спільностей, лідерів, еліт.

У політологічному енциклопедичному словнику зазначено, що політичні цінності — це об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до таких, що задовольняють її соціальні потреби, інтереси, які вона залучає у сферу своєї життєдіяльності. Політичні цінності є невід'ємною частиною політичної культури суспільства і віддзеркалюються в політичній свідомості людей.

У сучасному політичному житті України можна виділити такі політичні цінності, що поділяються більшістю громадян країни. Це, насамперед, цінності загальнолюдського характеру: мир і злагода в суспільстві; чесна праця і добробут; соціальна справедливість, людська і національна гідність; права і свободи громадянина, соціальна і правова захищеність людини; громадянська відповідальність і законність; демократична державність і національний патріотизм, тобто світоглядні ідеали і моральні норми, що відображають досвід усього людства і є спільними для всіх людей, незалежно від будь-яких відмінностей [11, с. 12].

Ідеології невід'ємно пов'язані із цінностями, які є необхідною складовою і мотиватором для створення та розвитку концептуально оформлених ідей, поглядів, уявлень, об'єднаних в певну систему. Цінності закладанні в основу ідеологій, формують базовий стрижень, відсутність якого, за великим рахунком, означає відсутність функціональних можливостей, передбачених нею.

Поєднання політичних цінностей утворює політичні ідеології. У стислому визначенні політичні ідеології є ієрархічно побудованими та теоретично оформленими системами політичних цінностей. Основними функціями політичних ідеологій є функції орієнтації, інтеграції та мобілізації. Інакше кажучи, будь-яка політична ідеологія має сформулювати мету політичної практики, об'єднати прихильників досягнення цієї мети та надихнути їх на активні дії [2, с. 181].

На думку російського науковця А. Щербакова, ціннісна структура ідеології включає величезну кількість ідейно-пізнавальних

систем. Серед них особливо слід виділити етатисько-анархічний момент політичної аксіології, в якому протиставляється процес максимальної участі державних установ у сфері суспільного управління самоврядності і саморегуляції вільних від державного втручання і взагалі від державної організації суспільних структур. Тут домінують, з одного боку, ідеологія централізації і бюрократизації політичної влади, жорсткого адміністративного планування, а з іншого, — ідеї духовної, творчої солідарності, що формується на основі взаємної пошани унікальності особи кожного [6, с. 102].

Так, низка російських дослідників (А. Соловйов, В. Ільїн, А. Панарін, А. Рябов) пропонують виділяти в політичній ідеології три рівні:

– теоретико-концептуальний. На цьому рівні формуються основні положення політичної теорії, обґрунтовуються певні цінності й ідеали, які лежать в основі пропонованого типу суспільного устрою. І оскільки ідеологічна система прагне до внутрішньої не-суперечності, творці ідеологічної конструкції проводять велику роботу з відбору ідейного матеріалу, усунення протиріч між різними його аспектами і прагнуть представити їх як систему однорідних ідей, внутрішньо погоджену;

– програмно-директивний. На цьому рівні соціально-філософські принципи і ідеали переводяться в конкретні політичні програми, гасла і вимоги політичних еліт, політичних партій, формуючи таким чином стратегію і тактику політичної боротьби щодо солідарних або ворогуючих класів і соціальних групах. Тому джерелом програм і директив виступають політичні партії, а також держави в особі державного апарату;

– поведінковий. Впровадження в суспільну свідомість визначених — ідеологічних установок у вигляді програм, гасел і вимог приводить до певного типу політичної поведінки. Функціонування ідеології здійснюється за рахунок певних інституційних механізмів, створюючи ряд послідовно зростаючих (по мірі складності) рівнів. Кожен з них є віддзеркаленням базових категорій, властивостей особи і умов існування, що оточують її [7, с. 43].

Отже, як сукупність ідей, уявлень і відповідних їх установок, переживань, стереотипів, політичні цінності визначають формування цілей у політиці, вибір засобів і методів діяльності.

Ми погоджуємося з думкою вітчизняного дослідника П. Сліпця, який зазначає, що сутність об'єктивної та навіть неухильної теоретико-праксеологічної проблеми полягає в тому, що відсутність

цінностей, за великим рахунком, означає відсутність ідеології (а значить, і функціональних можливостей, передбачених нею); втім, наявність ціннісно-акцентованої ідеології здебільшого свідчить про неможливість ідеологічного компромісу, оскільки цінності є тим категоричним імперативом, що часто виключає саму можливість, ймовірність поступок. Утім, сучасна політична практика дедалі частіше та виразніше констатує взаємне зближення ідеологій, що є наслідком насамперед ціннісного зближення або істотного розмивання ціннісних розбіжностей [2, с. 188].

Ідеологія — це завжди втілення певної ціннісної чи загалом світоглядної ідеї. Питання полягає лише в тому, яка саме ідея втілюється. Кожне соціальне явище — це також результат здійснення певних ідей. Спочатку будь-яке соціальне явище існує на рівні ідей, і лише реалізувавши їх на практиці, воно набуває ознак соціального факту. Таким чином, будь-яке недосконале соціальне явище є наслідком недосконалих ідей, а значить — якщо ми намагаємося досягти суспільної досконалості, то маємо потурбуватися про досконалий ідейний (ідеологічний) супровід цієї мети.

Ідеологія є необхідною умовою кожного процесу державотворення. Міра ефективності ідеології зумовлює міру ефективності державотворення. Саме ефективність сформульованої Національної Ідеї визначає міру розквіту чи занепаду держави. Відмовитися від ідеологічного чинника чи знехтувати ним — це не просто поставити під сумнів успіх державотворення, а й фактично перекрестити перспективи державного будівництва [2, с. 190].

Насправді ідеологія є дієвим і гнучким інструментом управління, що забезпечує державі притік соціальної енергії, схиляє до думки про підтримку держави відтворюючою діяльністю. Ідеологія зберігає розколоту державність від краху, забезпечує основу для орієнтації в процесі історичних перетворень. Усе це актуалізує потребу сучасного українського суспільства в новій ідеології як дієвому, століттями перевіреному засобі уникнення суспільної дезінтеграції.

Російський філософ С. Франкл писав: «В кожному мить наше життя визначене силами і засобами, накопиченими в минулому... Сьогодні звичаї, закони, яким ми підкорюємося, влада якій ми скоряємося, весь духовний склад національного життя — все це, за загальним правилом, створено не нині існуючими людьми, а їх давно померлими предками» [9, с. 62].

Не слід цуратися ідеї повернення до власних витоків, до національних джерел; варто якомога скрупульозніше врахувати уроки

українського державотворення, відновити престиж національних цінностей. Саме з реалізацією таких завдань пов'язана надія на оздоровлення суспільства, на його згуртування, повернення в європейську сім'ю народів. Потрібно відродити та модернізувати кращі національні традиції та цінності, визначити ієрархію національних інтересів і завдань, виробити адекватну викликам сучасності загальнонаціональну ідеологію, що виявиться консолідуючим началом, консенсусом щодо напрямів і способів еволюціонування українського суспільства.

Український вчений М. Михальченко визначає державницьку ідеологію як систему економічних, політичних, правових і культурних цінностей, ідей, цілей, у світлі реалізації яких подано перспективу розвитку та норми функціонування суспільства в сьогоденні. Політичні цінності вкорінені в державницьку ідеологію і відбивають цінності, закладені в основу держави [3, с. 21].

Важливим для визначення поняття «державницька ідеологія» є розуміння нації як державно організованої спільноти людей, через що вона стає важливим суб'єктом політичних відносин. Різні суспільні групи мають відмінності в інтересах і ціннісних пріоритетах, але одночасно визнають як задовольняючу їх інтереси систему цінностей, яка слугує метою інтеграції членів спільноти в єдине ціле.

Носіями ідей і цінностей виступають також інститути та органи державної влади, лідери держави, правлячі еліти. Носієм є і кожний окремих громадянин, який ідентифікує себе з цією спільнотою, із системою її базових цінностей та її інтересами і прагненнями.

Цінності вкорінені в державницьку ідеологію, істотно визначають і водночас визначаються нею, суспільними інститутами, віруваннями та потребами. Як зазначає П. Сліпець, така подвійна корелятивна залежність співіснування ідеологій і цінностей є надзвичайно важливою під час з'ясування функціональної підпорядкованості цінностей і суміжних із ними форм суспільної свідомості та соціальних інститутів.

Необхідною умовою для сприйняття політичних ідеологій суспільством є створення системи цінностей як такої, що дійсно відповідає актуальним потребам та інтересам суспільства в певний історичний момент, адже сутність цінностей не в них самих, а в потребах і інтересах, які вони визначають.

Одна з головних проблем існування та впровадження державницької ідеології — це пошук розумного оптимального балансу

між її одержавленням та ідеологічним плюралізмом у межах конституційного поля. Державницька ідеологія не повинна обмежуватися змістом тієї чи іншої доктрини, а зобов'язана забезпечити умови їхнього співіснування.

Отже, ефективна державна політика, згуртованість соціально-політичних утворень та стабільність політичної системи демократичного суспільства передбачають розробку та створення стійкої системи пріоритетних політичних цінностей, які є невід'ємною складовою державницької ідеології, що формується на базі збігу основних інтересів та потреб більшості соціальних груп населення.

1. Бахтин М.М. Соч. В 7 т. — М.: Мысль, 1996. — Т. 5. — 731 с.
2. Сліпець П.П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації: монографія. — К.: Знання України, 2009. — 251 с.
3. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. — Дрогобич, 2004.
4. Кулябцева В.Н. Политические ценности и их трансформация в условиях современной России: Дис. канд. полит. наук: 32.00.02. — Ставрополь, 2004.
5. Ильин М.В. Умножение идеологий, или Проблема «Переводимости» политического сознания // Политические исследования. — 1997. — № 4. — С. 31–37.
6. Щербаков А.Е. Структурная композиция идеологического процесса // Вести. Моск. госуд. ун-та. — 2004. — № 2. — С. 95–104.
7. Соловьев А.И. Политическая идеология в механизмах российского модерна // Россия в условиях трансформации: историко-политологический семинар. Материалы — М., 2001. — Вып. № 13. — С. 43
8. Франкл В. Человек в поисках смысла. — М.: Прогресс, 1990. — 252 с.
9. Медведев Н.Л. Переоценка ценностей как социальный феномен. — Ставрополь: Изд-во СГУ, 1995. — 108 с.
10. Політологічний енциклопедичний словник / [Авер'янов В.Б., Алексеєнко І. В., Андреев С.С. та ін.; Упоряд В.П. Горбатенко]; За ред.: Ю.С. Шемшученка та ін.; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, Укр. асоц. політологів. — 2-е вид., допов. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 735 с.